

Є.Л. Стрельцов. Штучний інтелект з позицій феномена «кажана»: гуманітарне есе. Передмова Герберта Кюппера (Регенсбург, Німеччина), ЮБУ, №№ 2 -4, січень – лютий 2025 року

Yevgen Streltsov. Artificial Intelligence from the Perspective of the “Bat” Phenomenon: A Humanitarian Essay. Preface Herbert Küpper (Regensburg, Germany), LHU, №№ 2-4, January – February 2025

=====

Штучний інтелект, кажучи в загальному плані, - це одна з основних технологій, яка поступово проникає у всі сфери нашого життя. Він має дуже великий потенціал щодо пошуку, зберігання та аналізу інформації, що має сприяти інноваційному розвитку суспільного життя. Багато країн вже відмічають свято «День Штучного інтелекту». Ми навіть починаємо усвідомлювати, що є сфери людського життя, наприклад, генерація нових ідей, творчість тощо, у яких Штучний інтелект якщо не перевершив людські можливості, то успішно з ними конкурує. Принаймні, в плані загальної оцінки з цим можна погодитися. Проте, звернення до більш конкретних проблем, наприклад, пов'язаних з правовим «життям» Штучного інтелекту, має певні питання, які потребують аналізу. Своїми роздумами з цього приводу ділиться доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент НАПрНУ України, заслужений діяч науки і техніки України Стрельцов Євген Львович, який зараз у якості професора-дослідника працює над своїм науковим проектом в Інституті Східноєвропейського права в м. Регенсбург, (Німеччина).

Редколегія повідомляє, що за результатами експертних оцінок проф. Є.Л. Стрельцов увійшов у число кращих авторів 2024 року, які публікувались у ЮБУ у номінації: «Науковий аналіз комплексу проблемних правових питань». Щиро вітаємо з цієї подією нашого постійного автора!

Керуючий директором Інституту Східноєвропейського права проф. доктор юрид. наук, почесний доктор права Герберт Кюппер.

Передмова

Institut für Ostrecht (Інститут східноєвропейського права) у м. Регенсбург (Німеччина), що знаходиться в структурі Федерального міністерства юстиції Німеччини, був заснований у 1957 році. Одним з основних завдань

Institut für Ostrecht (далі IOR) - професійний діалог з колегами з соціалістичних (раніше), а потім з незалежних країн цього регіону Європи. Сьогодні наукові співробітники IOR співпрацюють з колегами з 17 таких країн. Дослідницька діяльність, яку здійснюють наукові співробітники IOR, включає: моніторинг та документування правового розвитку (законодавство, прецедентне право, юридична література) цих країн; переклад важливих законів німецькою мовою та публікацію цих перекладів; підготовку експертних висновків для німецьких судів та органів державної влади, коли вони мають застосовувати або потребують інформацію про право східноєвропейської країни; видання спеціалізованих журналів; видання серії книг про право східноєвропейських країн та постсоціалістичний світ загалом; проведення конференцій, круглих столів, курси та навчання. Наукові співробітники IOR запрошуються до викладання у німецьких та східноєвропейських університетах.

З початку війни в Україні соціально-політична ситуація в цій країні, дослідження її права отримують перевагу при організації наукових досліджень у IOR. В зв'язку з цим протягом останніх років українські юристи за підтримки низки університетів, науково-дослідних фондів та інших організацій досліджують складні проблеми сучасного та перспективного розвитку українського права, використовуючи бібліотечні ресурси, наукові та цифрові можливості IOR.

Сьогодні за грантом Німецького офісу академічних обмінів (ДААД) в IOR реалізовує свій науковий проект професор-дослідник з України, доктор юридичних наук, доктор теології, професор Стрельцов Є.Л. Раніше він декілька разів відвідував університет міста Регенсбург, але в IOR- він вперше. Втім ми маємо надію, що наша співпраця має перспективу. Есе, яке представляє проф. Стрельцов Є.Л., підготовлено під час роботи в IOR та присвячене його оригінальному баченню гуманітарної «сутності» сучасного штучного інтелекту.

(The preface and abstract of the essay in English are placed at the end of this essay)

Штучний інтелект з позицій феномена «кажана»: гуманітарне есе

Юридичний вісник України, №№ 2-4, січень – лютий 2025 року

Стрельцов Євген Львович, доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України

<https://www.onua.edu.ua/ua/persona-crim-pravo-ukr?view=article&id=1459:streltsov-2&catid=243:zaveduyushchie-kafedrami>

E-mail: streltsov@onua.edu.ua
dr. streltsov@gmail.com

I. Попередні пояснення

В зв'язку з тим, що «Штучний інтелект» (далі - ШІ) не тільки стрімко «увірвався» у наше життя, а й продовжує все швидше проникати у всі сфери та напрямки, потрібно визначитися, передусім, з поняттям ШІ. Справа в тому, що сьогодні існує багато не тільки «несхожих», а інколи зовсім різних визначень (тлумачень), які «неоднаково» розкривають сутність цього поняття, його характеристики, сучасний стан та перспективи розвитку. Причини цього можуть бути пов'язані з тим, що такі визначення є «відображенням» або різних напрямків людського знання, та/або пов'язані з певною ідеалізацією ШІ, або з критичним ставленням до ШІ та інш. (Марія Гурська. Всі говорять про штучний інтелект. Простими словами пояснимо, що це. https://espresso.tv/article/2017/11/04/shtuchnyy_intelekt) Але, як відомо, точне, а в деяких випадках і єдине, тлумачення відповідних понять, їх погоджена інтерпретація точніше розкривають їх сутність, виключають можливу «плутанину» у їх розумінні, що також важливо і з позиції методології наукового дослідження. Ще одна важлива ремарка пов'язана з тим, що, незважаючи на достатньо «невеликий» час свого існування, ШІ

вже має певні тенденції, «підйоми» та «спади» у його сприйнятті та тлумаченні, що, зі свого боку, породжує велику кількість протилежних коментарів та оцінок. В зв'язку з цим, з врахуванням моєї професійної спрямованості та іншими міркуваннями, основна увага в цьому есе буде приділятися розумінню цього феномену з позицій гуманітарного знання. Безумовно, потрібен аналіз розуміння ШІ і з інших напрямків знання. Наприклад, сучасні форми, методи та засоби ведення бойових дій, зокрема, саме за «допомогою» ШІ практично повністю змінились. У сфері сучасної медицини та біології теж, саме за «участю» ШІ, відбуваються принципові зміни. Але, це - предмет дослідження для інших публікацій. Отже, не занурюючись у більш предметну глибину, проаналізую цю проблему з позицій гуманітарного знання. Відомості з позицій точних (природних) знань будуть надані у мінімізованому обсязі на початку цього есе, при вході, так би мовити, у цю складну проблему. А основне гуманітарне бачення сутності, ознак та особливостей ШІ дасть змогу розширити «бачення» цього феномену на сучасному етапі розвитку суспільного життя та у можливій перспективі саме з таких позицій.

Отже, ми загально сприймаємо ШІ як складну технологію, яка швидко розвивається та займається створенням систем, здатних виконувати завдання, пов'язані з навчанням, міркуванням, аналізом, плануванням, розпізнаванням образів, обробкою природної мови, прийняттям рішень та адаптацією. В її основі закладене спеціальне програмне забезпечення, яке шляхом вивчення багато в чому закономірностей роботи людського мозку, аналізу когнітивних та інших таких процесів у людини, шляхом «адаптації» їх до можливостей машини, і наділяє ШІ здатністю «думати» (ймовірно, «думати»), як людський мозок (GigaCloud. Що таке штучний інтелект: історія, види та складові. <https://gigacloud.ua/blog/navchannja/scho-take-shtuchnij-intelekt-istorija-vidi-ta-skladovi>). Саме через ідею, пов'язану з тим, що в основі створення ШІ, особливо на первісних етапах, знаходилося так би мовити «копіювання» людських розумових ознак, «здібностей», когнітивних можливостей людського мозку, і спочатку, і далі - до «сьогодні», ми свідомо чи несвідомо ототожнюємо можливості «машини» з людськими здібностями, визначаючи машинні можливості як інтелект. Однак, на мою думку, по-перше, це тільки припущення, а, по-друге, воно потребує свого аналізу, що я і спробую зробити далі в цьому матеріалі, який за багатьма основними ознаками (текст, який багато в чому відображає авторські міркування і емоції та не претендує на вичерпне викладання теми та ін.) можна вважати есе.

Вважається, що «народження» ШІ (Artificial Intelligence - AI) припадає на 50-ті роки минулого сторіччя. Так, у 1955 році Аллен Ньюелл та Герберт Симоне створили першу програму штучного інтелекту — Logic Theorist. А вже у 1956 році поняття «штучний інтелект» вперше вжив американський інформатик Джон Маккарті на Дартмутській конференції. Якісний розвиток ШІ напряду вже пов'язують зі стрімким розвитком ІТ-сфери у ХХІ сторіччі. Системи штучного інтелекту працюють, поєднуючи великі обсяги даних з інтелектуальними ітеративними алгоритмами обробки, з різними видами отриманих результатів.

Існують загальні ознаки ШІ, зокрема: 1) автономність – здатність працювати без постійного втручання людини; 2) навчання - можливість аналізу даних та поліпшення своїх функцій на основі отриманих знань; 3) адаптивність - здатність адаптуватися до нових умов або завдань; 4) розпізнавання патернів - вміння аналізувати великі обсяги даних та виділяти з них ключові особливості; 5) прийняття рішень — використання алгоритмів для вибору оптимальних рішень із безлічі варіантів; 6) творчість - створення нових ідей, текстів, зображень, музики та інших результатів. Не заглиблюючись у детальніший аналіз цієї «матерії», зазначу, що виділяють так звані слабкий ШІ, сильний ШІ та супер сильний ШІ. Слабкий ШІ (Narrow AI) - це програма/машина/система, яка традиційно вирішує одне, як правило, вузькоспеціалізоване завдання. Слабкий ШІ давно став невід'ємною частиною нашого світу. Ось лише деякі з проявів його реалізації: розпізнавання осіб та мови; прогнозування погоди; формування персональних доповідей; автопілотування транспортних засобів; створення зображень, 3D-моделей, музичних фрагментів тощо. Вважають, при наявності почуття «обережності», що, можливо, будь-яке «розумове» завдання може бути запрограмоване та вирішене за допомогою слабого ШІ. Зі свого боку, сильний ШІ (General AI) — комп'ютерна сутність, «яка теоретично матиме всі ознаки мислячої людини». Поки що немає ані чіткого визначення цієї технології, ані її вичерпного опису. Проте, вчені сходяться на думці, що сильний ШІ має такі якості: стратегічне мислення; наявність «сили волі»; здатність до прийняття «продуманих» рішень; навіть - «самосвідомість». Отже, сильний ШІ «практично повністю можна порівняти з людським розумом. Він може розвиватися, відчувати, реагувати, планувати, використовувати свій багаж знань». Сергій Островський. Штучний інтелект на службі у маркетингу. <https://apix-drive.com/ua/blog/marketing/shtuchnyi-intelekt-shcho-tse-take>. Усі в «очікуванні» наступного, так званого супер ШІ (Artificial Superintelligence, ASI), який буде не тільки потужніший за попередні моделі, а й значно перевищуватиме людські можливості практично у всіх сферах. Інакше кажучи, на відміну від слабого та сильного, супер ШІ буде генерувати нові підходи і рішення, які будуть складними або навіть виходити за межі людських можливостей. Загалом вважається, що поява супер ШІ буде означати технологічну сингулярність, наслідки від якої можуть взагалі бути непередбачені для людства. Тобто, ШІ зможе сам удосконалювати себе, що призведе до експоненційного (стрімкого, постійного та якісного) зростання інтелекту та його технологічних можливостей. А після цього темпи змін сутності ШІ можуть загалом вийти за межі людського розуміння чи контролю. Так, «сьогодні» це гіпотетичне припущення, але до цього потрібно бути готовими. У зв'язку з цим слід звернути увагу на одну принципово важливу обставину: при описі характеристик ШІ, його «міцності», його адаптації до навколишньої ситуації в цілому або в конкретному випадку він свідомо чи несвідомо порівнюється, зіставляється з розумом, інтелектом, когнітивними можливостями людини. Це, зі свого боку, дозволяє поставити принципове питання, у тому чи іншому вигляді прив'язане до спроб визначити сутність ШІ та його можливостей, і саме цьому буде приділено увагу далі.

Декілька ремарок щодо різних («неоднакових») видів впливу ІІ на людство. Позитивний вплив загалом полягає в тому, що ІІ відкриває (може відкривати) безліч можливостей для покращення якості життя, спрощення роботи та вирішення складних проблем. Основними перевагами є: 1) ефективність та автоматизація:

а) скорочення часу виконання завдань завдяки автоматизації рутинних процесів; б) збільшення продуктивності в таких галузях, як виробництво, логістика та ІТ; 2) участь ІІ в охороні здоров'я: а) швидка діагностика захворювань (наприклад, рак або серцево-судинні проблеми); б) індивідуальні плани лікування за допомогою аналізу великих масивів медичних даних; в) роботи-хірурги, які допомагають виконувати складні операції з високою точністю; 3) освіта: а) персоналізовані програми навчання, адаптовані до потреб кожного студента; б) розширення доступу до освітніх матеріалів через онлайн-платформи з використанням ІІ; 4) безпека та запобігання катастрофам (іншим надзвичайним подіям): а) прогнозування стихійних лих та їх наслідків; б) системи відеоспостереження для запобігання кримінально-протиправним посяганням; 5) поліпшення якості життя: а) «розумні» будинки та міста, які роблять повсякденне життя зручнішим; б) персоналізовані рекомендації у музиці, фільмах та покупках. З огляду на зазначене можна зробити такий висновок: в цілому, ІІ - потужний важіль («інструмент»), здатний значно покращити життя людства, роблячи його зручнішим, безпечнішим і продуктивнішим. Однак важливо використовувати ІІ відповідально, враховуючи етичні питання та ризики, які, хочемо ми того чи ні, існують під час його функціонування.

Потрібно враховувати, що ІІ може мати і певною мірою негативний вплив на розвиток людства. Причому, і на цьому слід наголосити, одні й ті самі якості ІІ можуть в залежності від різних обставин мати або позитивний, або негативний вплив на розвиток людства. До негативного впливу ІІ можна віднести, наприклад: 1. Загрозу для робочих місць та економіки: а) автоматизація праці, коли ІІ замінює (може замінити) людей у таких професіях, як логістика, виробництво, обслуговування клієнтів та навіть аналіз даних, що може призвести до масового безробіття у деяких галузях; б) економічна нерівність, яка може проявлятися в тому, що компанії, які володіють передовими технологіями ІІ, отримують (можуть отримувати) перевагу, що порушує, умовно кажучи, соціальну рівновагу, посилює розрив між багатими та бідними; 2. Загрозу приватності та безпеці: а) стеження та збирання даних. Багато систем ІІ аналізують величезні обсяги персональних даних, що може створити ризик порушення приватності, зловживання інформацією чи використання даних без згоди власника; б) кібератаки: ІІ може використовуватися хакерами для автоматизації атак, створення просунутих вірусів та зламу систем; 3. Етичні та моральні питання, пов'язані з так званою упередженістю алгоритмів: а) ІІ навчається на даних, які можуть бути упередженими, що може призвести до «дискримінації» у прийнятті рішень, наприклад, під час прийому на роботу чи банківського кредитування, при прийнятті правових рішень тощо; 4. Соціальний вплив: а) втрата людської взаємодії: замінюючи людей роботами або віртуальними помічниками, ми ризикуємо втратити важливий елемент людського спілкування та емпатії; б) підвищення залежності:

надмірне використання ШІ може зробити людство надто залежним від технологій, що знижує критичне мислення та навички самостійного вирішення завдань; 5. Загроза безпеці та зловживання з «боку» ШІ: а) «автономна» зброя – коли ШІ використовується для створення зброї, здатної «самостійно» приймати рішення. Це може призвести не тільки до масованого, а й до неконтрольованого застосування сили у війнах; б) пропаганда та маніпуляція: ШІ може використовуватися для створення «фейкових» новин, маніпуляції громадською думкою та посилення дезінформації; 6. Ризик втрати контролю: а) непередбачуваність: складні системи ШІ можуть розвиватися непередбачено, що створює ризик втрати контролю над поведінкою; б) сценарії «надрозумного ШІ», коли є «побоювання», що поява надпотужного ШІ може загрожувати людству, якщо його цілі виявляться «несумісними» з нашими загальними інтересами; 7. Екологічний вплив: а) високі енерговитрати, коли підготовка та підтримка великих моделей ШІ потребує величезних обчислювальних ресурсів, що збільшує вуглецевий слід та навантаження на екологію. Взагалі вплив ШІ на людство - це складна та об'ємна проблема (ШІ та революція в Digital: як штучний інтелект змінює

гру.

<https://ukrainiandigital.com/strong-yak-stvoryty-vlasne-onlayn-navchannia-strong/>).

Висновок, який випливає з цього, можна сформулювати так: хоча ШІ і має величезний потенціал, його використання вимагає ретельного регулювання, етичного підходу та контролю. Необхідно мінімізувати ризики через: а) розробку міжнародних правил та стандартів. б) навчання суспільства та спеціалістів; в) ведення систем контролю за

розробкою та використанням ШІ. За великим рахунком, ШІ має бути таким важелем («інструментом»), який служить людству, а не загрожує йому.

II. ШІ з позицій гуманітарного знання

Штучний інтелект повинен розглядатися, як вище було зазначено, не лише як технологічний інструмент, а й як, можливо, в першу чергу, соціально-культурний феномен, що впливає на смислові ознаки та архітектуру, цінності, суспільну взаємодію та взаємовідносини, людську ідентичність, що аналізується у гуманітарному напрямку — знання («Гуманітарне знання — вакцинація проти невігластва» <https://osvitoria.media/experience/gumanitarne-znannya-vaktsynatsiya-proti-neviglastva/>). Саме застосування можливостей цього напрямку знання дозволить дослідити ШІ як явище, що впливає, змінює саме природу людського існування та всю сукупність взаємовідносин. Гуманітарний напрямок знання включає в себе: філософію, культурологію, історію, антропологію, лінгвістику, право та ін. Спробуємо кратко проаналізувати складові аспекти цього напрямку.

Філософський аспект досліджує проблеми наявності сучасного антропоцентризму (принципу, згідно з яким людина є завершенням еволюції) та нових викликів щодо його сучасної реалізації. Тобто в межах цього аспекту досліджуються самостійні та взаємопов'язані питання, зокрема, про природу людини

у «відносинах»: що відрізняє людину від «машини»; чи може мати машина в зв'язку з цим розум та свідомість, свободу волі, творчі здібності, зокрема, й інтелект? Тобто можна так поставити питання: чи відбувається сьогодні так звана «реконструкція» антропоцентризму, ставлячи, «завдяки» можливостям ШІ, під сумнів унікальність та самобутність людського розуму? Взагалі, чи потрібно розглядати ШІ як виклик людським здібностям, як, так би мовити, виклик існуючим уявленням про людську «перевагу» у розумових здібностях? Чи це тільки не дуже точне (хибне) уявлення про ситуацію, яка складається? Якщо підходити до цього з позицій етики та моралі, то виникають питання морально-етичного характеру, які можна поставити так: межа «допустимості» глибини «взаємного» контакту людства та ШІ; ступінь і аспекти взаємодії людини та ШІ; ступінь їх «занурення» один в одного тощо. На мій погляд, це проблема, яка має своє продовження в правовій площині в такому ракурсі: хто відповідає за рішення, які приймає ШІ, і, отже, хто повинен нести відповідальність у разі різних «помилки» при цьому?

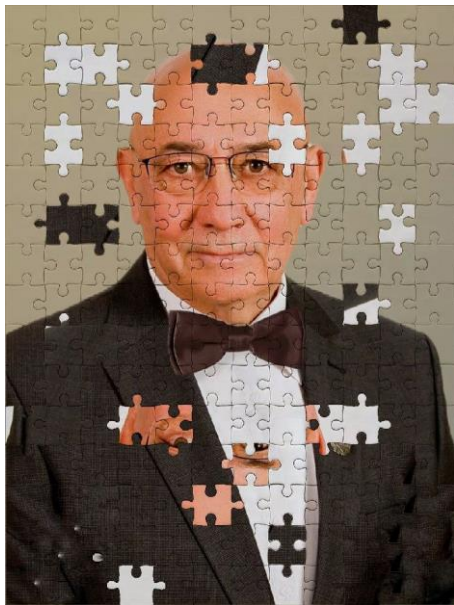
Культурологічний аспект аналізує вплив ШІ на культуру. Мова йде про те, що, бажає того людство чи ні, ШІ змінює спроби створення, поширення та сприйняття культури; певної генерації мистецьких творів (живопис, література, музика); підтримки локальних культур (переклади, адаптаційні технології) тощо. Принаймні, можна вважати, що ШІ певною мірою створює, якщо не нову культуру, то нові напрямки у культурному житті, що ми сьогодні вже зримо відчуваємо.

Історичний аспект аналізує роль ШІ в еволюційних процесах, дозволяє нам певною мірою порівнювати етапи та періоди у розвитку людства, встановлювати тенденції, які поліпшують наш розвиток. Кажучи про ШІ в такому розумінні, можемо вважати його як наступний етап технологічної революції, який можна порівняти з винаходом писемності, друкарського верстата, навіть Інтернету. З огляду на це можна аналізувати вплив ШІ на соціальні та економічні структури під час таких змін (позитивний та негативний).

Лінгвістичний аспект досліджує проблеми «взаємовідносин» ШІ з можливостями мови. Це дуже важливий напрямок, бо ШІ багато в чому принципово змінює такі можливості. Так, відбувається принципова автоматизація мови та змінюються підходи до вивчення, використання та обробки мови. Так, з'являються нові моделі обробки «природної» мови (наприклад, GPT), які не тільки здатні аналізувати та перекладати тексти, а й створювати їх. Зміни у мовних можливостях, які активно впливають на комунікацію, відбуваються завдяки тому, що використання ШІ в комунікації (чат-боти, голосові асистенти) трансформує мову, роблячи її більш формалізованою та адаптованою до алгоритмів. Лінгвістика також вивчає, як алгоритми відображають чи створюють культурні контексти.

Антропологічний аспект, який аналізує функціонування ШІ та людську ідентичність, досліджує проблеми впливу сучасних процесів ШІ на людину, її існування, розвиток в природному (загальному) та культурному (штучному) середовищах, як взагалі «відчуває» себе людина у цифровому середовищі. Антропологія досліджує, як, з одного боку, ШІ впливає на сприйняття людиною себе та інших, а з іншого - як людським середовищем сприймається ШІ.

Соціологічний аспект аналізує «участь» ІІІ у соціальних процесах. В зв'язку з тим, що ІІІ бере безпосередню участь в автоматизації таких процесів, зокрема у навчанні, охороні здоров'я, організації роботи та дозвілля, соціологи вивчають, як це впливає на соціальні зв'язки, на соціальну солідарність, з одного боку, а з іншого - на соціальну нерівність.

Естетичний аспект аналізує «взаємодію» та «взаємовплив» творчості (в широкому розумінні) та ІІІ. Наприклад, як оцінювати ІІІ як самостійного «творця» мистецтва, коли він створює твори, які стають викликом традиційним уявленням про мистецтво? Але тут починають виникати не тільки етичні, а й більш предметні, в першу чергу, правові питання, наприклад, чи можуть твори ІІІ вважатися мистецтвом, яка роль автора, якщо ІІІ безпосередньо створює музику, живопис чи тексти? *(Ліворуч розміщено фото автора есе, зроблене за допомогою штучного інтелекту).* Ще

один аспект цього питання полягає в тому, що змінюється і роль, так би мовити, творця, коли, наприклад, мистецтво стає результатом співпраці людини та ІІІ. В таких умовах творча праця ділиться як би «порівну»: коли людина більш фокусуються на ідеях, надаючи водночас ІІІ виконання технічної частини. Тому практично у всіх вказаних аспектах право відіграє необхідну роль (з різною мірою залучення) у вирішенні складних процесів «життя» ІІІ у суспільному просторі.

Декілька зауважень відносно права саме у згаданому ракурсі (Мірошніченко В. І. Філософія права : навчальний посібник / В. І. Мірошніченко, О. Б. Ганьба, Л. А. Зборовська. – Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2016. – 184 с.). Право є безумовною складовою гуманітарного знання, бо відображає нормативні можливості, які базуються (повинні базуватися) на етичних, соціальних і культурних цінностях. Воно відображає (повинно відображати) уявлення суспільства про справедливість, мораль, порядок, захист прав людини тощо. Право тісно пов'язане з гуманітарними дисциплінами, оскільки враховує історичний, культурологічний, психологічний, етичний, філософський та інші аспекти, спрямовані на розвиток гармонійного та справедливого суспільства. Детальніше співвідношення права та ІІІ буде розглянуто далі, після аналізу розумових можливостей (в прямому та переносному значенні) людини та ІІІ. У будь-якому випадку, низка проблем, які виникають і напряду «торкаються» права, його визначення та можливостей застосування, потребують спеціального аналізу «розуму», в широкому тлумаченні (включаючи і всі складові), як загальної категорії, що виражає вищий тип розумової діяльності, зокрема, його здатність мислити, аналізувати, абстрагуватися, узагальнювати та ін.

ІІІ. Людській інтелект та ІІІ: роздуми про співвідношення ...

Людина загалом, незважаючи на всі наші, часто «побутові» ідеалістичні, уявлення, - одна з головних, якщо не головна, загадка для осмислення фахівців практично усіх напрямків знань. З далеких часів і до сьогодення тривають розмірковування з приводу того, а що є людина взагалі. При цьому багато питань

залишаються без відповіді (Сидоренко Л.І. Філософське осмислення людини. <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sid-phil-human.htm>), тому і тут, не поринаючи в цю дискусію, зупинимось на деяких основних, достатньо звичних положеннях, які характеризують людину. При цьому слід зазначити, що достатньо часто ці проблеми певною мірою «перегукуються» або навіть «дублюють» одна одну. Тому в межах цього есе будуть наведені основні, в цілому «апробовані», положення, тим більше, що вони виступатимуть тільки як, умовно кажучи, «передмова» для більш предметних наступних міркувань.

Отже, поняття «людина», «індивід», «особистість» - це різні характеристики людини, причому кожна з них має своє визначення. Проте, незважаючи на це, у кожного з нас навколишні предмети та явища, хоча можуть бути і різними, «однаково» відображаються у свідомості через людські почуття, сприймання, уявлення та мислення (Розумова діяльність людини та чинники, що на неї впливають. <https://www.miyklas.com.ua/p/biologiya/8-klas/vishcha-nervova-diialnist-377208/rozumova-diialnist-mova-navchannia-378842/re-0c8f90ec-b7d2-4663-a947-629348d77c26>). Саме це складає розумову діяльність людини, котра, зі свого боку, є необхідною складовою загальної людської природи та надає людині можливість здійснювати різні види діяльності, від простих до самих складних(Психологія: розумова діяльність людини. <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/29162/>). Обов'язковою складовою такої діяльності є розум (лат. ratio; грец. νοῦς) — сукупність пізнавальних та аналітичних здібностей людини. Розумова діяльність, яка здійснюється саме за «допомогою» розуму, «породжує» процес мислення, який «відображає» так званий рух думки «від невідомого до відомого». Цей процес починається там, де перед людиною постає щось нове, невідоме, і вона починає (виникає така необхідність) це аналізувати, порівнювати, узагальнювати (Процес розв'язання завдань. <https://studfile.net/preview/5769942/page:30/>). Це дуже важлива складова у житті людини, бо, як зауважив французький філософ, фізик, фізіолог, математик, основоположник аналітичної геометрії Рене Декарт: «Я мислю, отже, я існую».

Важливе значення в процесах мислення людини має її свідомість - складне та унікальне явище, яке формує людський світогляд і впливає практично на кожний аспект нашого життя. Ми розуміємо, що це, так би мовити, не просто збірка рухів або рефлексів: це вищий рівень функціонування нашого мозку, який дозволяє нам усвідомлювати і самих себе, і зовнішній світ. Саме свідомість відображає відчуття та сприйняття нашого існування, наших думок та емоцій. Загалом, виділяють два аспекти свідомості: феноменальний та функціональний. Феноменальний відображає наше особисте відчуття світу: сприйняття кольорів, запахів, емоцій та індивідуальних думок. Цей аспект важко пояснити, оскільки він є суб'єктивним досвідом кожної людини. Зі свого боку, функціональний аспект - це здатність обробки інформації, свідомий аналіз, прийняття рішень та управління поведінкою. З цим аспектом, навпаки, можна пов'язати певні мозкові процеси та активність <https://www.psykholoh.com/post/свідомість-це>).

Ще одна важлива складова, яка «працює» у процесі мислення, - людський інтелект (далі – ЛІ). Інтелект (від лат. - розуміння, розуміння, осягнення) у психології визначається як загальна здатність до пізнання і вирішення проблем, що впливає на успішність будь-якої діяльності і лежить в основі інших здібностей. Потрібно уточнити, що інтелект не зводиться до безпосереднього мислення, хоча саме розумові здібності складають його основу. Загалом, інтелект - це система всіх пізнавальних здібностей людини, яка використовується для узагальнення поведінкових характеристик, пов'язаних з так званою продуктивною адаптацією до нових життєвих завдань. Дуже часто при використанні цього поняття застосовується характеристика особливості інтелекту, яка, за рівних умов розвитку людини, має (може мати) свої відмінності. В цілому, інтелект – це пристосування для адаптації (Ж.Піаже, Д. Векслер), і його потрібно розуміти як здатність до здійснення мислення, до пізнавальної діяльності взагалі (Мислення. Розум. Інтелект. <https://kumlk.kpi.ua/arch/node/1391>). З урахуванням вищевикладеного, рівень ЛІ визначається здатністю вирішувати завдання різної складності, зокрема, пов'язані зі швидкістю навчання або обсягом інформації, яку людина може обробити. А глибина інтелекту визначається вмінням аналізувати складні, багатопланові проблеми, бачити приховані взаємозв'язки та знаходити нестандартні, глибокі рішення. Є різні думки щодо визначення цих показників ЛІ, але традиційно вони залежать від: вроджених здібностей, рівня освіти, життєвого досвіду, зусиль з саморозвитку тощо. Тому, чим краще проявляється у людини здатність орієнтуватися у несподіваних, складних ситуаціях, швидко враховувати різні можливі варіанти відповідних дій та обрати найкращий з них за мінімальний час, тим вище інтелект конкретної людини (Karl Ericsson). Варто нагадати, що символ IQ, яким часто користуються у сучасних умовах при проведенні відповідних конкурсів, - це кількісна оцінка саме рівня ЛІ. Доречі, є ще один показник рівня ЛІ, який згадується не так часто, - EQ. При цьому, IQ відображає здатності лівої півкулі до логіки і раціонального мислення, а EQ - правопівкульне інтуїтивне мислення, яке відображає здатності до спілкування, вміння усвідомлювати свої емоції та розуміти почуття інших людей (Найрозумніший: який інтелект потрібен для життєвого успіху. <https://tsn.ua/lady/psychologia/ona/nayrozumnishiy-yakiy-intelekt-potriben-dlya-zhittiyevogo-uspihu-1557726.html>).

У будь-якому випадку, вищевикладені основні положення щодо ЛІ та ЛІІ і їх аналіз дає змогу чіткіше встановити їх сутність «поодинокі» та додатково їх диференціювати. Втім, це два абсолютно різні типи інтелектуальної активності і, умовно кажучи, «об'єднані» тільки «спільною» назвою. В розвиток цієї думки потрібно додати, що вони тільки «зовнішньо» мають спільні функціональні можливості (аналіз, навчання, вирішення завдань), але розрізняються за сутністю, природою та механізмами. Наприклад, за своєю природою: якщо ЛІ має біологічну природу, що розвинулась у наслідок еволюції, то ЛІІ створений штучно, заснований на алгоритмах, моделях та обчислювальних потужностях. Далі, якщо ЛІ за своєю характеристикою є універсальним, має свідомість, емоції, інтуїцію, творчість і самосвідомість, то ЛІІ - вузькоспеціалізований (в більшості випадків), позбавлений, як зараз вважається, свідомості, емоцій та інтуїції. Ще одна відмінність: за своєю реалізацією ЛІ має «життя» через когнітивні здібності, досвід, навчання та взаємодію

з навколишнім світом, а ШІ працює в рамках даних та заданих алгоритмів, але при цьому може показувати високий рівень автоматизації та оптимізації.

Так, можна вважати, що на даному етапі розвитку цивілізації ЛІ та ШІ доповнюють та певною мірою навіть посилюють один одного. Вони, і це теж ймовірно, поєднані загальною концепцією «інтелекту» як «його» можливостей вирішувати певні завдання, навчатися та навчати, адаптуватися до нових умов. В зв'язку з цим спроба встановити детальніше сутність ЛІ та ШІ, диференціювати їх - це важливий, але, на мою думку, тільки початковий крок до розуміння двох різних явищ, які умовно об'єднані під однією назвою. На мій погляд, все набагато складніше, ніж це може здаватися. Тому наступний крок у проведенні дослідження має іншу спрямованість, інший підхід, що дає змогу глибше поринути в цю складну проблему і виказати нові міркування з цього приводу. Саме з урахуванням цих положень звернемось до так званої теорії «кажана», аналізуючи її загалом та з огляду на конкретні аспекти проблеми, якій присвячене це есе.

IV. ШІ з позицій теорії «кажана»

Почати потрібно з сакраментального питання, відповідь на яке, з урахуванням попередніх аргументів, дозволить виділити ключовий зміст у нашому сприйнятті ШІ, наші спроби «оцінити» діяльність ШІ, з усіма можливими наслідками. Отже, незважаючи на те, що люди «створили» ШІ, це питання, загалом, має дві основні складові (два підпитання): а) Чи є ШІ та його носії такі ж самі за своїми розумовими «здібностями», кажучи умовно, як ми (тобто люди), чи вони інші? б)

Якщо вони не такі, як ми, то тоді, які вони «у дійсності»? Додам, це не риторичне питання, бо відповідь на нього (або хоча б спроба відповіді) надасть змогу для вибудовування відносин з ШІ в усіх сферах суспільного життя, зокрема, а й, можливо і в першу чергу, в правовій сфері, де такі відносини не тільки «взаємопов'язані» і «взаємозалежні», а й їх порушення, природньо, ставлять питання про відповідальність, що потребує особливої «чистоти» при її застосуванні.

Відповідь на перше питання більш зрозуміла, і міркуваннями, які наводились вище, було визначено, що поняття ЛІ та ШІ мають, принаймні, на «сьогодні», суто «формалізовану» схожість, яка багато в чому викликана застосуванням єдиного терміну «інтелект» для їх визначення, але, який в обох випадках має скоріше схожі «зовнішні» методичні ознаки, які лише додатково допомагають розуміти цю проблему. Але якщо ШІ не такий, як «ми», то який ж саме «він»? І саме тут варто, на мій погляд, звернутися до положень теорії «кажана», яка надасть (повинна надати) змогу запропонувати таку відповідь. Єдине, слід попередити, що положення цієї складної теорії будуть викладені у цій публікації, з зрозумілих причин, у дещо спрощеному вигляді.

Теорія «кажана» була запропонована американським філософом Томасом Нагелем в його відомій статті «Як це - бути кажаном» у 1974 р. (Thomas Nagel. What Is It Like to Be a Bat? The Philosophical Review, Vol. 83, No. 4 (Oct., 1974), pp. 435-450). У подальшому висловлена в статті ідея була ним розвинута, з'явилися фундаментальні праці, книжки. Але від самого початку у межах цієї теорії досліджувались дві основні проблеми, які полягали у необхідності встановлення (визначення): суб'єктивності людського досвіду (у плані сприйняття) та природи цього досвіду (у плані його сутності) для розуміння природи людської свідомості. Заради точності слід зазначити, що це питання в первісному загальному вигляді було поставлене ще за 20 років до цього британським ідеалістом Тімоті Л. С. Спіджем, але саме Томас Нагель перетворив це на аргументовано завершену теорію.

Основна ідея цієї теорії (у скороченому вигляді) полягає у тому, що людська свідомість обов'язково включає в себе, має в своїй основі суб'єктивну складову (суб'єктивну основу), яка у кожної людини має (може мати) свою «особистість». Слід додати, що такий підхід добре відомий фахівцям з кримінального права, де виявлення (встановлення) сутності внутрішнього «ставлення» особи до своїх діянь, тобто саме їх суб'єктивна складова і створює основу застосування правових положень. Саме тому достатньо складно, як відомо, до кінця зрозуміти (встановити) свідомість іншої особи, її думки, наміри. Але вважається взагалі неможливим (практично неможливим!), коли істота, відносно якої робиться спроба встановити суб'єктивну складову, має «нелюдський» характер, а ви, при цьому, не є істотою з її «когорти». На підтвердження цього зазначена теорія робить спробу встановити це через аналіз традиційної поведінки кажанів у їхньому природному середовищі, зокрема: вдень висіти вниз головою на горищі, а ночами - полювати на комах із застосуванням своєї «ехолокації». Однак, якщо людина це «зробить», то такий спосіб дослідження ознак поведінки іншої істоти буде являти собою лише «механічну» імітацію поведінки кажанів, і не буде результативним для розуміння їхньої свідомості. Далі, ця теорія наголошує на тому, що для розуміння поведінки кажана можливо використання і таких біологічних «переживань», які властиві як людям, так і кажанам, зокрема, болю, голоду, спраги, відчуття тепла і холоду тощо. Проте, і такий спосіб пізнання не є ефективним, тому що людині при цьому не відомо, як ці «переживання» сприймає кажан, яка його психічна реакція на це тощо.

Так, у розвиток цих положень, можна припустити «себе» Гербертом Уельсом або Станіславом Лемом і мати гадку, що в майбутньому, з використанням перспективних технологій існуватиме (можливо, буде) процес трансформації однієї істоти в іншу, зокрема і представників різних «когорт», в нашому випадку: спочатку людини - в кажана, а потім знову кажана - в людину. За всієї фантастичності цього припущення, звичайно, враховуючи наші сьогоднішні

еволюційно-розумові оцінки, все одно, складно сподіватися на позитивний результат, бо людина, швидше за все, не пам'ятатиме сутність та складові таких перетворень, подібно до того, як люди в дорослому віці не пам'ятають (забувають) свої відчуття у новонародженому стані або немовлятному періоді свого життя. Тому, навіть якщо ми дізнаємося про біологію і поведінку ссавця кажана (його анатомію, його унікальну здатність до ехолокації та інші його характеристики), ми не зможемо зрозуміти, що таке - «бути» кажаном, і, отже, осягнути (зрозуміти) його свідомість. Потрібно додати, що і сам кажан, принаймні сьогодні, нічого нам не може підказати з цього приводу. Тому усі наші намагання зробити це мають (повторно наголошу – сьогодні) суто гіпотетичний («гаданий») характер. Саме тому людина не може «пережити» досвід сприйняття, в широкому розумінні, навколишнього світу та прийняття відповідних «рішень», використовуючи «суб'єктивний досвід» кажана. В розвиток цієї ідеї Нагель додатково зазначав, що редукційні підходи, котрі, умовно кажучи, просто «зводять» свідомість до фізичних процесів, не дозволяють оцінити дійсний рівень та глибину сприйняття будь-якою особою (істотою) подій, які відбуваються у мозку. Це, доречі, свідчить про те, що потрібно з «обережністю» сприймати людські висновки про їх чітку «зрозумілість» поведінки будь яких представників фауни. Достатньо часто (якщо не завжди) це «тільки» наша «вільна» інтерпретація поведінки інших істот з «ненашої» когорти. Не більш того. Хто знає: можливо, вони ще глибше за нас...

Висновки цієї теорії можливо сконцентрувати у низці положень. Отже, свідомість, її встановлення неможливо звести тільки до оцінки зовнішньо матеріалізованих процесів. Тому будь яка, зокрема і правова, теорія (концепція), котра не враховує (ігнорує) суб'єктивне сприйняття (досвід), буде неповною з огляду на оцінку сутності та основних характеристик живої істоти та природи її вчинків. Отже, наука, з одного боку, здатна достатньо повно описувати (досліджувати) поведінку або фізіологію певної істоти, зокрема і людину, але природа аналізу її суб'єктивного досвіду продовжує залишатися складною проблемою, що потрібно постійно враховувати. Тому, і це підкреслюють положення цієї теорії, ми «обмежені» в розумінні свідомості будь яких інших істот, зокрема і людей. Рівень такої «обмеженості», її «глибина» залежать від багатьох складових, але в узагальненому вигляді визначаються рівнем конкретної людини, яка здійснює (намагається здійснити) такий аналіз, глибиною її сутності. Отже, підсумовуюча фраза повинна звучати так: досвід будь якої (кожної) істоти є оригінальним (унікальним), тому що він базується саме на суб'єктивному, суто власному досвіді такої істоти, який поєднує її життєву школу та особисті характеристики. Вважаю, що це дуже добре розуміють (повинні розуміти) фахівці з кримінального права, тому що саме встановлення суб'єктивного ставлення особи до своїх діянь є основною обов'язковою умовою застосування положень цієї галузі права, що потрібно кожного разу робити, незважаючи на всі складнощі (Див. більше детально: Стрельцов Є.Л. Рациональный дискурс про кримінальне право. Монографія, 2024. – 468 с.). З врахуванням положень теорії «кажана», спробуємо їх спроектувати на проблему людського сприйняття (розуміння) природи та характеристик ШІ, тому що саме у питаннях природи свідомості, особистого суб'єктивного досвіду та суб'єктивності в оцінці досвіду іншої

особи існує (може існувати) відповідь (наші припущення такої відповіді). Зазначу, що й цю відповідь теж буде дано з позицій моєї власної суб'єктивної свідомості.

Отже, люди вважають (у будь-якому випадку - більшість людей, і саме -сьогодні), що ШІ, навіть самий «просунутий», не має суб'єктивної складової. Вважається, що ШІ може аналізувати будь-яку поведінку, в тому числі, і «свою», може прогнозувати наступну будь-яку поведінку, але «він» не «пропускає» це «через себе», тому що не має для цього власного суб'єктивного досвіду. На мою

думку, такі міркування можна вважати корисними, проте, їх не слід (неможливо) розглядати як такі, що мають завершальний характер. Їх потрібно (можливо) розглядати на рівні передумов для формулювання наступних положень. Наприклад, якщо ми погоджуємось з тим, що неможливо, кажучи загалом, зрозуміти, що таке - бути «кажаном», то це також можливо застосувати відносно нашого розуміння сутності та суб'єктивного досвіду ШІ. Так, ми можемо припустити, що сучасний ШІ, «створюючи» («прогножуючи»), наприклад, моделі людської поведінки, робить це без урахування своєї «свідомості», тому що у нього немає «її», бо «він» не має «особистого» суб'єктивного досвіду. Але це тільки наше припущення, причому, саме на цьому часовому етапі. Ця проблема «взаєморозуміння» між ЛІ та ШІ буде існувати, поки ми не отримаємо відповіді на принципові питання: чи існують у наведеному Світі (і не тільки на Землі) істоти, в тому числі і «нематеріальні», які «міркують», умовно кажучи, як ми, які «переживають», як ми, які взагалі мають «чуттєву сферу»? Адже чимало фахівців сьогодні припускають існування живих істот у паралельних цивілізаціях, що створює, говорячи правовою мовою, прецедент для роздумів щодо проблематики, яка аналізується в цьому есе (див., наприклад, Анатолій Шевченко. Більшість учених вірять в існування інопланетян.<https://cikavosti.com/bilshist-uchenih-viryt-v-isnuvannya-inoplanetyan/>; Віра Хмельницька. Потойбіччя існує: вчені шокували відкриттям. <https://tsn.ua/exclusive/potoybichchya-isnuye-vcheni-shokuvali-vidkrittyam-2758020.html>). Ми самі змінюємось, усвідомлюємо ми це чи ні. Наприклад, за даними німецького видання *Bild*, понад половиною населення Землі сьогодні правлять чоловіки, яким за 70 років.<https://uapress.kyiv.ua/zakordonom/ponad-polovinoyu-naselennya-zemli-pravlyat-choloviki-yakim-za-70-rokiv-bild/>), і їх інтелект в змозі це робити. А, скажімо, коли судові рішення «постановляє», що слони - не люди, принаймні з точки зору правових деталей?!.. Але таке, на перший погляд, парадоксальне, судові рішення існує (Олександр Книш. Верховний суд Каліфорнії постановив, що слони – не люди. <https://meta.ua/uk/news/world/254906-verhovnii-sud-kaliforniyi-postanoviv-scho-slони-ne-lyudi/>).

Тому, вже повертаючись до феномена кажана, тільки за умови отримання аргументованих відповідей на такі питання можуть виникнути або навіть настати реальні передумови для дійсного «зіставлення» людської свідомості, розуму та інтелекту (суб'єктивного досвіду) з такими складовими «життя» (теж у людському розумінні) інших істот. Можливо, людству взагалі потрібно змінити свій підхід (в загальному розумінні) до цієї проблеми, в тому числі і стосовно питань, які

виникають. Вони відображають особливості людського розуму, людського менталітету і, що зовсім не виключено, не відображають наявності цього у ШІ. Тобто, на мою думку, ми не повинні «починати вирішення» цієї проблеми, умовно кажучи, з ШІ. Ми повинні «починати» з себе, якщо бажання пізнати ШІ для «будування» з ним продуктивних відносин є «щирими». Свого часу Нобелівський лауреат, фізик Альберт Ейнштейн (Albert Einstein) «підказував», що неможливо вирішити проблему з тією ж свідомістю, яка її ж і створила. Таким чином, є сьогоднішній стан нашого розуміння цих проблем, та існують перспективи подальшого розуміння таких проблем, але принципово залишається суттєва «складова»: таке становище буде, за великим рахунком, «незмінним», або наш соціальний розвиток буде значно змінювати та уточнювати становище нашого розуміння як «себе», так і свого «оточення». Такі є мої міркування щодо нашого розвитку. Розуміння цього дає змогу проаналізувати, теж стисло, «взаємовідносини» права з ШІ, в загальному та галузевому вимірах.

V. Про «взаємовідносини» ШІ з правом як часткою гуманітарного знання та нормативним інститутом

Вище я вже стисло згадував про право в загальному огляді ШІ з позицій гуманітарного знання. Беручи до уваги, що право унормовує соціальне «життя» ШІ, та враховуючи мою основну професійну спрямованість, вважаю за доцільне ширше

висвітлити тут ці «взаємовідносини». Причому, в цьому розділі есе буде проведено аналіз права у більш широкому значенні, яке включає: правову систему, сферу кримінального правосуддя та кримінальне право, і основну увагу буде приділено тим складовим правової системи, які виконують охоронну функції і мають для реалізації своїх «намірів» каральні можливості. Ці особливості також потребують спеціальної уваги, особливо, коли до їх реалізації «залучається» ШІ.

Виходячи з цього, почну аналіз з «взаємовідносин» ШІ і правової системи, причому, такий аналіз стосується декількох предметних напрямків. Один з них передбачає безпосередню «участь» в аналізі чинного законодавства, розробки попередніх проєктів судових рішень, відповідних договорів тощо. Водночас, потребують уваги і проблеми правого регулювання, і «особиста» діяльність ШІ, наприклад, пов'язаних з розробкою та встановленням норм, які на різних рівнях (теоретичному, законодавчому, практичному) регламентують та регулюють діяльність ШІ, «дотримуючись» при цьому правил етики і безпеки. Також не можна залишити поза увагою проблеми визначення та встановлення відповідальності за так звані «помилки» (в широкому розумінні) у діяльності ШІ, особливо, з врахуванням збитків, завданих його діяльністю. Причому, в усіх вказаних напрямках «взаємовідносин» необхідно, незважаючи на «авторитет» ШІ, дотримуватись існуючих та розробляти нові, у разі потреби, стандарти щодо захисту людини та персональних даних. Існують і нові виклики, які торкаються усіх складових загального розуміння права: це питання правосуб'єктності ШІ, відповідальності його розробників, користувачів та, мабуть,

саме складне – питання диференціації при встановленні «особистої» відповідальності. Причому, необхідно завжди пам'ятати про основні положення згаданої теорії «кажана», які й тут допоможуть (можуть допомогти) максимально точно «зрозуміти» «реальні наміри» ШІ, а не ті, які ми собі уявляємо. У будь якому випадку, між ШІ та правовою системою існують не тільки «взаємовідносини», а певною мірою і «взаємозалежність», бо правова система, за допомогою усіх своїх «важелів», регулює діяльність ШІ, а ШІ, зі свого боку, допомагає (ймовірно, допомагає) правовій системі бути ефективнішою, в першу чергу, сприяючи більш якісній її адаптації до нових викликів.

Достатньо широкі «взаємовідносини» «склалися» у ШІ зі сферою кримінальної юстиції, де також простежується предметна еволюція (див. детальніше: Ян Берназюк. Штучний інтелект і система правосуддя України. ЮВУ, № 1 (1535), 1–15 січня 2025 року, с.18-20). Наприклад, вже на початку досудового слідства це може проявлятися в обробці даних, які дають змогу виявити підозрюваного або відтворити події вчинення правопорушення. В судовому засіданні це стосується систематизації та обробки (аналізу) доказів, розробки проектів судового

рішення та інш. Водночас, і тут, коли ШІ вже «потрапляє» у сферу кримінальної юстиції у якості «суб'єкта», є, умовно кажучи, «звичні» і «нові» проблеми. Це, наприклад, використання ШІ у якості «інструменту» вчинення кримінального правопорушення, наприклад, «кіберзлочинів». Або, наприклад, в цих «взаємовідносинах» потрібно звертати увагу на ретельність перевірки будь-яких висновків ШІ, особливо коли вони «становлять» основу обвинувального рішення. Отже, з одного боку, ШІ – це потужний інструмент в системі кримінального правосуддя, з іншого боку, він потребує суворого регулювання своїх «проявів» для мінімізації ризиків щодо застосування кримінальної відповідальності та забезпечення справедливості. Всі ці положення мають свої прояви і у «взаємовідносинах» ШІ з кримінальним правом. Причому, кримінальне право потрібно розглядати не тільки у нормативному вимірі, а й як важливу частину гуманітарного знання, оскільки воно поєднує, поруч з правовими, соціальні, етичні, психологічні та культурологічні аспекти, що спрямовані на забезпечення правопорядку та соціального спокою. Зверну увагу тільки на окремі моменти. Наприклад, ШІ «самостійно» (теорія «кажана»), чи «хтось» за допомогою ШІ, вчиняє кримінальні правопорушення, які посягають на найбільш значні соціальні цінності: права і свободи людини, функціонування суспільства, безпеку держави. І тут, з одного боку, все «здається» зрозумілим, але, з іншого, виникають суттєві питання. Наприклад, кримінальне право не завжди готове до таких «новітніх» суспільно-небезпечних викликів, або небезпека вже «відомих» діянь значно «підвищується» в зв'язку, наприклад, з їх анонімністю та/або масштабністю, наявністю в таких випадках не завжди видимої «межі» між умисними діями і технічними помилками в роботі відповідних систем, що, доречі, потребує залучення для вирішення цього не тільки кримінально-правових

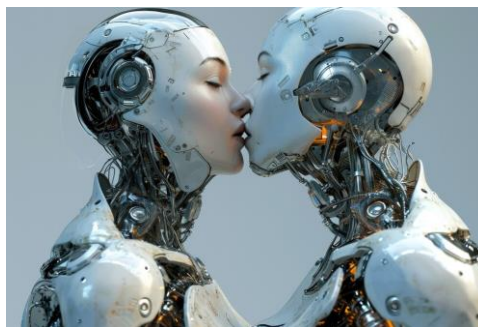
заходів. Розуміння цього дає змогу використовувати ІІІ і під час розробки так званих прогностичних моделей суспільно-небезпечних посягань, що може слугувати їх запобіганню на самих первісних етапах протидії.

Окремим складним питанням для кримінального права є і так звана кримінальна правосуб'єктність ІІІ, тобто як ця обов'язкова умова суб'єкта правовідносин реалізується (може реалізуватися) у кримінальному праві саме «відносно» ІІІ? Тут є дві важливі складові: перша – «безпосередня», друга – «витікаюча» з цієї загальної проблеми. Отже, перша пов'язана з тим, що «сьогодні», як здається, все зрозуміло: ІІІ не може бути суб'єктом кримінального права, а відповідальність «за його діяння» несуть розробники, власники чи оператори. А що буде «завтра»? Це непросте питання, бо до змін, які дуже часто відбуваються «крадькома», необхідно бути готовими заздалегідь. Наприклад, ще не так давно, вітчизняна догма категорично відкидала «неособисту» відповідальність «нелюдських» суб'єктів, наводячи зрозумілі аргументи (Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2010. С. 139), а зараз спостерігаються значні зміни, причому, часто аргументів немає, а проголошується необхідність «копіювання» «іншого» досвіду. Тому зараз, з врахуванням положень «теорії кажана», ми «обережно» ставимось до «персоніфікованої» відповідальності ІІІ, а що буде далі?... Можливо, як це звичайно відбувається, буде визнано, що єдиною «зброєю», яка зможе протистояти «свідомому свавілля» ІІІ, є кримінальне право? Звичайно, не потрібно забігати вперед, але, водночас, потрібно розуміти, що проблема існує, і вона потребує прискіпливої уваги. Друга складова, зовнішньо «витікаюча» з першої, але де-факто не менш важлива і яка сьогодні вже починає обговорюватися, пов'язана з тим, що, в кримінальному праві починає, умовно кажучи, просуватися феномен «кажана». Ідея полягає в тому, що для правової оцінки (кваліфікації) кримінального правопорушення буде непотрібно досконально встановлювати внутрішнє ставлення особи до вчиненого ним діяння (суб'єктивна складова). Достатньо тільки «бачення» сутності таких «чужих» діянь з боку особи, яка застосовує право, і цього цілком достатньо для всебічної «об'єктивної» оцінки діянь іншої особи. Тобто, умовно кажучи, «вдень зависли головою вниз, а вночі з'їли мух» - і сутність кажана повністю зрозуміла. Але така позиція має дуже багато суто негативних наслідків. Не говорячи вже про те, що така оцінка «чужих» діянь є принаймні неповною, з усіма зрозумілими наслідками, на що, доречі, постійно звертає увагу Верховний Суд України (див. наприклад, рішення в ЄДРСР – reyestr.court.gov.ua/Review/122989146). Слід враховувати, що такий підхід зробить зовсім непотрібною людську «чуттєву» оцінку діянь іншої людини. Так, ввів перелік отриманих даних в комп'ютерну програму і все – отримуєш так звану кваліфікацію діянь. Не кажучи про порочність такого підходу в праві, він може набути поширення і в інших галузях. Наприклад, він зробить непотрібною «людську» постановку лікарського діагнозу в медицині, зокрема і необхідність консилиуму (сумісного обговорення) у складних випадках захворювань. Достатньо ввести результати отриманих аналізів до комп'ютерної програми - і ми «отримуємо» і діагноз, і курс лікування. Але, на мою думку, у всіх подібних випадках це є штучним «спрощенням» складних процесів оцінки людської сутності саме з застосуванням комплексного

методу. Крім того, якщо оцінювати це на більш значному рівні, то люди, так би мовити, власними «зусиллями» передають свої основні повноваження комп'ютерним технологіям, що вже і сьогодні викликає певне занепокоєння (Див, наприклад, Штучний інтелект незабаром може замінити людей у 10 сферах. <https://blog.sikorskychallenge.com/2024/03/Shtuchnyi-intelekt-nezabarom-zmozhe-zaminyty-liudei-u-10-sferakh.html>). Але коли наступить час, що світом «взагалі» буде управляти ШІ (про технологічну сингулярність вище згадувалось), а люди будуть, у кращому випадку, на других позиціях, то потрібно розуміти, що ми самі в цьому винні, бо створювали усі «передумови» для цього. Є над чим подумати і в плані кримінального права, і на більш значному рівні.

Стислий висновок

На мій погляд, сьогодні ми тільки починаємо реально вступати у «відносини» з ШІ, з усіма передбачуваними та непередбачуваними перспективами, включаючи позитивні та негативні аспекти. Причому, як вважають англійські фахівці, людство сьогодні в основному зосереджено на прискоренні впровадження ШІ, а не на

наслідках таких «взаємовідносин», які можуть мати різний характер (<https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/keir-starmer-institute-for-public-policy-research-openai-chatgpt-b2693822.html>). Але це потрібно сприймати спокійно, тому що, по-перше, наші «стосунки» з ШІ будуть тільки розвиватися, а, по-друге, потрібно враховувати, що будь які відносини можуть мати певні особливості у своєму розвитку. Зміст і характер таких відносин напряду стосується і правової сфери. При цьому, людство має враховувати, що від самого початку ми повинні вибудовувати такі відносини за відомим правилом: «з любов'ю, але вимогливо». У будь якому випадку, людство повинно взяти на себе обов'язок виробити (запропонувати) відповідні змістовні та організаційні правила та механізми, які повинні будуть забезпечувати продуктивне співіснування та запобігання ризикам у наших взаємовідносинах з ШІ.

P.S. Невже ШІ вже перетнув «червону лінію»?

Коли це есе вже було у редакції, у кінці січня 2025 року, світ вразила (навіть шокувала) новина, яка підкреслює не тільки інший, а й якісно більш високий рівень сучасного розвитку ШІ: нова модель ШІ, представлена китайськими розробниками, за своїми основними характеристиками виступає не стільки конкурентом, скільки взагалі може витиснути з ринку існуючу зараз модель чат-боту ChatGPT, на що відразу відреагував «ринок», знизивши вартість світових технологічних гігантів (Nvidia, Dell, Nasdaq, Alphabet та ін.), які займаються розробкою чипів, відеокарт і обчислювального обладнання. Основна новина, її так би мовити змістовно-принципова значимість полягає, як стверджують китайські фахівці, в тому, що ШІ перетнув критичну «червону лінію» і вже здатний відтворювати себе «самостійно», без участі людини, тобто може клонувати себе! (

<https://www.obozrevatel.com/ukr/nauka-oboz/klonuvav-sam-sebe-shtuchnij-intelekt-peretnuv-chervonu-liniyu-vcheni-spantelicheni.htm>). А це, зі свого боку, потребує ще більш ретельного, можливо, безпосереднього аналізу питання про наявність у ШІ «самостійної» свідомості та можливості використовувати «ним» свій інтелект «особисто». Слід ще раз наголосити, що сьогодні людство в цілому може «лише» спостерігати за тим, як працює ШІ (тобто аналізувати його алгоритми, логіку прийняття рішень та ін.), але не може стверджувати про те, що і як відчуває або усвідомлює ШІ в процесі своєї «діяльності». Тому, якщо ми будемо продовжувати використовувати звичні для нас методи осмислювання дій ШІ саме через призму людського досвіду, то це буде аналогічно спробам представити суб'єктивний досвід кажана без реального розуміння «свідомості» цього рукокрила. Отже, доки у людства не з'явиться, умовно кажучи, почуття «емпатії» до ШІ, що має знайти відображення у «будуванні» наших відносин з «ним», буде існувати фундаментальна прірва між людською свідомістю, людським інтелектом і «такими» якостями ШІ. Дійсно, це може породити низку значних соціальних, правових, морально-етичних та інших проблем; це дуже важливо не тільки для науки і бізнесу, але й, водночас, допоможе людству підготуватися до майбутнього, де «машини», як ми сьогодні вважаємо, можуть стати (стануть), щонайменше, чимось значно більшим, ніж просто нашими інструментами.

Теги: гуманітарні знання, штучний інтелект, теорія «кажана», правова система, сфера кримінальної юстиції, кримінальне право, правосуб'єктність, суб'єкт кримінального правопорушення (злочину), суб'єкт кримінальної відповідальності, IOR

= = = =

Legal Herald of Ukraine
№№ 2-4, January – February 2025

Herbert Küpper, Prof. Dr. Dr. h.c.
Managing Director of the Institut für Ostrecht (Institute for East European Law)

Preface

The Institut für Ostrecht (IOR) in Regensburg (Germany), which belongs to the German Federal Ministry of Justice, was founded in 1957.

One of the Institute's tasks was, inter alia, the professional dialogue with the colleagues from the socialist countries(formerly) and then independent countries of this region of Europe. Today, IOR researchers cooperate with colleagues from 17 East European countries. Research activities include monitoring and documenting the legal development (legislation, case law, legal literature) of the target countries, translation of important laws into German and publication of these translations, expert opinions for

German courts and public authorities when they have to apply or know the law of an East European country, publication of two specialised journals, publication of a book series on the law of East European countries and the post-socialist world in general, conferences, courses and teaching at German and East European universities.

Since the beginning of the war in Ukraine, the socio-political situation in this country and the study of its law have become a key concern of the Institute's work. In this regard, in recent years, Ukrainian lawyers, with the support of a number of universities, research foundations and other organizations, have been investigating complex problems of the modern and prospect development of Ukrainian law, using the rich library resources, database, scientific and digital capabilities of the IOR.

Today, under a grant from the German Academic Exchange Service (DAAD), a research professor from Ukraine, Doctor of Law, Doctor of Theology, Professor Yevgen Streltsov has been performing his research project at the Institute. He has previously visited the University of Regensburg several times, but this is his first time at the IOR. However, we hope that our cooperation will have fruitful long-term prospects. The essay presented by Prof. Streltsov E.L., was prepared while working at IOR and is dedicated to his original vision of the humanitarian "essence" of modern Artificial Intelligence.

Artificial Intelligence from the Perspective of the "Bat" Phenomenon: A Humanitarian Essay

Yevgen Streltsov,

Prof., Prof. Hon. Dr. of Law, Dr. of Theology

<https://www.onua.edu.ua/en/streltsov>

E-mail: streltsov@onua.edu.ua

dr.streltsov@gmail.com

Abstract

The large-scale involvement of Artificial Intelligence (hereinafter AI) in social life, which has gained special momentum in the 21st century, requires constant human assessment and even control. This applies to the modern period, as well as prospects of our development. The current time shows that, firstly, there are different directions of the AI involvement in our lives, and, secondly, such an assessment is not always acceptable due to various understandable reasons, but should be as "unbiased" as possible. This is a complex "process" consisting of many components, one of which is "understanding" the essence of AI and its characteristics with human knowledge. One of the directions in such understanding is carried out with the help of humanitarian knowledge (philosophy, cultural studies, history, social studies, law, anthropology, linguistics, etc.).

The study of AI from a legal perspective occupies an important place. Moreover, it should be noted that law in such "contacts" performs several functions. This, for example, applies to the assessment of AI from the humanitarian development standpoint, where law acts as a measure of humanism, justice, respect for human rights and freedoms, etc. Another area, related to law, deals with the assessment of AI from a normative "measure"

(normative institution) perspective, within the framework of which several directions are concerned. Thus, it has already become traditional to consider AI as an object of law, that is, as a thing, technology, tool, intellectual property, that can be transferred, sold, pledged, otherwise disposed of, etc. Such a “perception” of AI makes it controlled by people or organizations responsible for its “behavior”.

More complex issues arise when discussing the issue of AI's legal capacity. In general, the consideration of AI as a legal subject is both relevant and debatable topic, which is “initiated” by the processes of technological development requiring the involvement of law. Of course, today it is predominantly believed that the human mind-consciousness-intellect and the mind-consciousness-intellect of AI fundamentally differ. Thus, human intelligence is unique due to self-awareness, emotionality and creativity. In turn, AI, although superior to humans in some areas, remains a tool without subjective experience. The main task that humanity faces today is using AI in such a way that helps revealing the potential of the human mind, not replacing it. Therefore, today AI is not considered a subject of law, and responsibility for the functioning of AI falls on those who develop, program or use it.

However, today, opinions are being substantiated, at least at the “minimal” level, in favor of considering AI as a subject of law, albeit in its individual manifestations. In any case, in the long term it is not excluded (one can even assume that) that with the advancements of AI systems (for example, the development of generative models) and their wider expansion into public and social life, the law may reconsider its view on the legal personality of AI. For example, to be more specific, it is possible to pose a question: will it be possible to consider AI as a subject of a criminal offense (crime) when it leads to significant socially dangerous consequences? In any case, it is relevant and timely to raise the problematic issues on the “relationship” between AI and law.

The above also entails a whole series of fundamental questions that can (should) help humanity obtain the necessary (additional) knowledge to answer them. For example, one should start with the question: what is the difference between human intelligence and artificial intelligence, and not from the point of view of human perception and assessment, but in terms of the “broader” understanding? Developing this, one can put a more specific question: is such a human perception of AI connected not with the fact that AI does not have consciousness, but rather with the fact that we “in general” are not ready (do not want) to perceive AI as an “independent” consciousness holder?

Such an approach to understanding this problem allows us referring to the “bat” theory put forward by the American philosopher Thomas Nagel in 1974. (Thomas Nagel. What Is It Like to Be a Bat? *The Philosophical Review*, Vol. 83, No. 4 (Oct., 1974), pp. 435-450). Nagel argues that it is the subjective experience (subjective component, qualia) that is the main essence of consciousness. To develop this idea, the following statements are substantiated: 1) every conscious being has its own unique inner world, determined by “what is it like to be that being”. Therefore, for example, the experience of a bat using echolocation is fundamentally inaccessible to human understanding; 2) no external objective description (from the standpoint of physics or biology) can explain the subjective perception of the world not only by a bat, but also by AI, and, in many ways, that is true about us – humans; 3) therefore, if we even know everything about the structure of a bat's brain or, turning again to AI, about the content of the programs that are embedded in the activity of AI, we will still not understand “their” subjective experience. In many ways, this is precisely why there exist fairly well-established ideas that AI, no matter how complex it is, does not have subjective experience. It executes algorithms and learns from data, but it has no access to the state of “comprehension” or “perception” characteristic of living

beings. It is believed that AI can even imitate human speech, emotions, or behavior, but this is only a “simulation” and has nothing to do with subjective experience.

However, in my opinion, the perception of the main provisions of the Nagel’s theory allows us to make the following assumption: in order to understand the subjective components of another “being”, we need to put questions (conduct research), guided not only by “what we need to get”, but, first of all, taking into account the subjective experience (internal content) of the “being” to whom the questions are addressed. And for this we need to understand (or at least to imagine): what kind of “creature” is it, what is its internal content, what are its main characteristics, etc. It is impossible, proceeding from the Nagel’s theory, to hang upside down during the day and catch and eat flies at night and consider this “sufficient” to understand the essence of a bat. At one time, Nobel Prize winner, physicist Albert Einstein stated that it is impossible to solve a problem with the same consciousness that generated it. Therefore, it cannot be ruled out (it is quite possible) that AI has “its own” consciousness, but it is incomprehensible, perhaps even “alien” to human understanding (at least for now). There may be different reasons for this, but the most “visible” (at least in the initial understanding) is this: people are limited (may be limited) in their methods (at the level of the Universe) to “recognize” (establish) consciousness in creatures other than themselves.

After all, many experts today assume the existence of living beings in parallel civilizations, which creates, in legal terms, a precedent for reflection on the issues analyzed in this essay (see, for example, <https://cikavosti.com/bilshist-uchenyh-viryt-v-isnuvannya-inoplanetyan/ni-shokuvali-vidkrittyam-2758020.html>). We ourselves are changing, whether we realize it or not. For example, according to the German *Bild*, more than half of the Earth’s population today is ruled by men over 70 years old. <https://uapress.kyiv.ua/za-kordonom/ponad-polovinoyu-naselennya-zemli-pravlyat-choloviki-yakim-za-70-rokiv-bild/>) and their intellect is capable of doing this.

Therefore, it seems that we need to start solving this problem “with ourselves”, i.e. people should try, along with the “usual” questions that are now “familiar” to everyone, to initially formulate questions that should “help” at least assume the presence of consciousness in AI. Of course, it is important to distinguish between answers that can “suggest” that artificial intelligence really has intelligence and answers that “simply” show that we deal with a “machine”. Therefore, in my opinion, well-thought-out questions can initially suggest, perhaps not in a short run, a boundary between consciousness and its imitation, which should help to identify in more detail: the presence or absence of subjectivity; the presence of ethics and responsibility; the presence of empathy and creativity in the “creature” that are under analysis.

Overall, humanity should understand that productive cooperation between humans and AI requires a balance between technological progress, legal frameworks, and ethical norms. A key element in such cooperation will be the recognition of mutual benefit and the need to maintain human control in critical areas (at least in the near future). All this should minimize risks and reveal the potential of AI as an assistant and/or partner.

P.S. When this essay was already submitted to the editor, at the end of January 2025 the world was shocked by the news that Chinese developers presented a new language model of a chatbot, which in its main characteristics can not only compete, but also generally squeeze the current chatbot model ChatGPT out of the market. But the more shocking part of this news is related to the fact that, as Chinese experts testify, these models have already crossed the “red line” due to their ability to reproduce themselves “independently”, without human participation, that is, they are able to clone themselves! This, in my opinion, further emphasizes that until humanity develops, so to speak, a sense

of “empathy” for AI, which should be reflected in our “communication” with AI, there will be a fundamental gap between human consciousness, human intelligence and “what” AI has in this regard. Indeed, this can give rise to a number of significant social, legal, moral and other problems; this is important for science and business, as well as will help humanity in general to prepare in advance for the future, where “machines”, assumably, can become (will become), at the very least, something much more than just our tools.

Tags: humanities, artificial intelligence, bat theory, legal system, criminal justice, criminal law, legal personality, subject of criminal offense (crime), subject of criminal liability, IOR